

termektedir. Delhi Sultanı Celâleddin Fîrûz Halacî'nin yeğeni Alâeddin Halacî, 1294'te Devagiri şehrine hücum edip Yadava Racası Ramaçandra'ya boyun eğdirdi ve onu yıllık vergiye bağladı. Halacî Sultanı Kutbüddin Mübârek Şah (1316-1320) daha sonra bu uygulamayı kaldırıp Marata ülkesini doğrudan Delhi Sultanlığı'na kattı (1318); Devagiri şehrinin ismini de Kutbâbâd olarak değiştirdi. Halacîler'den sonra iktidarı ele geçiren Tuğluklular hânedanından Muhammed b. Tuğluk (1325-1351), Dekken'deki hâkimiyetini sağlamlaştırarak daha merkezi bir yönetim politikası sürdürdü. Güneyde bazı yerlerle birlikte Kakatiyalar'ın yaşadığı Varangal topraklarını sultanlığın sınırları içine kattı ve buradaki hâkimiyetini geliştirmek için daha önce adı Kutbâbâd'a çevrilen Devagiri şehrini Devletâbâd adıyla ikinci bir başşehir haline getirdi (1327). Ancak geniş bir sahaya yayılan devleti kontrol edemedi ve ardından gelen yirmi yıl içinde Dekken çok kanlı biçimde bastırılan çeşitli ayaklanmalara sahne oldu. Son olarak 1347'de Muhammed b. Tuğluk'un kendi güvenilir adamlarından Emin Hasan Gangu (Kanku) isyan edip başarı kazandı ve Alâeddin Hasan Behmen Şah (1347-1358) adını alarak kurduğu Behmenî Devleti'nin ilk hükümdarı oldu; daha sonra da Ahsenâbâd adını verdiği Gülberge'yi başşehir yaparak oraya yerleşti. Yüz elli yıldan fazla süreyle Dekken'in siyasî hayatını elinde tutan Behmenîler'in otoritesi denizden denize bütün ülkeyi kapladı. Başlangıçta Ahsenâbâd-Gülberge olan başşehir daha sonra yerini Muhammedâbâd-Bîder'e bıraktı.

XV. yüzyılın sonlarına doğru Behmenî Devleti'nde zayıflama belirtilerinin ortaya çıkmasıyla eyaletlere gönderilen valiler bağımsızlıklarını ilân etmeye başladılar. Sonunda Dekken Ahmednagar, Bîcâpûr, Berâr, Bîder ve Golkonda (Gülgünde) adlarına beş devlete bölündü (1512); bu devletlerde sırasıyla Nizamşâhî (1490-1595), Âdilşâhî (1489-1686), İmâdşâhî (1484-1572), Berîdşâhî (1492-1609) ve Kutubşâhî (1512-1687) hânedanları kuruldu. Daha sonra Berâr ve Bîder, Şah Cihan zamanında Bâbürlü İmparatorluğu'na bağlanan (1633) Ahmednagar'ın sınırlarına dahil edildi. 1686-1687 yıllarında Bâbürlü Sultanı Evrengzîb Bîcâpûr ve Golkonda'yı imparatorluğunun sınırlarına kattı. Ancak 1674'te müstakil bir krallık kuran Maratalar'ın sürekli saldırıları Dekken'de Bâbürlü Devleti'nin otoritesini zayıflattı. Her ne kadar Evreng-

zîb Maratalar'ın gücünü kırmak için çaba gösterip askerî harekâta bizzat nezaret ettiyse de coğrafi durumunun onların lehine olması sebebiyle bir sonuç alamadı. Evrengzîb'in 1707'de ölümünden sonra Bâbürlüler'in Dekken valisi (sûbedâr) olan Nizâmülmülk Âsaf Câh, 1724'te Şakarhira'da Mübâriz Han'ı yenerek bütün Dekken üzerinde hâkimiyet sağladı. Bundan sonra Âsafcâhîler (Nizâmîler), 1948'de Haydarâbâd Devleti'nin Hint birliğine katılmasına kadar yönetimde kaldılar. Yedinci Nizam Mir Osman Ali Han devletin resmî başkanı (râcpramuh) olarak tayin edildi ve bu durum 1956 yılında Haydarâbâd eyaletinin, dil yakınlıklarına göre Andre Prades, Bombay ve Meysûr eyaletleri arasında paylaşılmasına kadar devam etti.

BİBLİYOGRAFYA :

J. D. B. Gribbe, *History of Deccan*, London 1936, I; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 416-454; II, 154, 171, 217-226, 242-301 vd.; III, 164-171, 181, 183; *History of Medieval Deccan (1295-1724)* (ed. H. K. Sherwani — P. M. Joshi), Hyderabad 1974, I-II; M. A. Nayeem, *Mughal Administration of Deccan Under Nizamul Muluk Asaf Cah*, Bombay 1985, s. 13-15, 23; H. G. Briggs, *The Nizam*, Delhi 1985, I, 1-32; G. Michell, *Islamic Heritage of the Deccan*, Bombay 1986; Yusuf Husain Khan, "The Deccan Under the Asaf Cah Nizams", *A Comprehensive History of India*, New Delhi 1987, IX, 199, 207-210; *History of India*, III, 119, 185-193; IV, 105-107, 109-114; V, 141-153; Ishtiaq Husain Qureshi, *Akbar, The Architect of the Mughul Empire*, Delhi 1987, s. 105-117; H. K. Sherwani, *The Bahmanis of the Deccan*, Hyderabad, ts.; a.mf., "Dakhan", *EI²* (İng.), II, 99; İftikhar Ahmad Ghauri, "Muslims in the Deccan; An Historical Survey", *Journal of the Research Society of Pakistan*, II/1, Lahore 1965, s. 1-19; İftikhar Ahmad Han, "Local Government Under the Sultanates of Bijapur and Golconda", *a.e.*, III/1-2, Lahore 1966, s. 43-62; T. W. Haig, "Dekken", *IA*, III, 514-515.

K. A. NİZAMI

DEKKENİ

Güney Hindistan'da özellikle Haydarâbâd çevresindeki müslümanların konuştuğu dil, Urduca'nın ilk ürünlerini verdiği lehçesi (bk. URDUCA).

DEKORATİF SANATLAR

(bk. TEZYİNAT).

DELÂİ

(bk. İBNÜ'D-DELÂİ).

DELÂİL

(bk. DELÂİLÜ'İ-HAYRÂT).

DELÂİL-i NÜBÜVVET-i MUHAMMEDİ

(دلائل نبوة محمدی)

Molla Miskîn'in (ö. 954/1547)

"delâilü'n-nübüvve" türünde yazdığı *Me'âricü'n-nübüvve* adlı Farsça eserinin Türkçe tercümesi (bk. MEÂRİCÜ'N-NÜBÜVVE).

DELÂİLÜ'İ-HAYRÂT

(دلائل الخیرات)

Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. 870/1465) tarafından derlenen salavat mecmuası.

Türkler arasında daha çok *Delâ'il-i Şerîf*, *Delâ'il-i Hayrât* ve *Delâ'il* diye bilinen risâlenin tam adı *Delâ'ilü'l-hayrât ve şevâriku'l-envâr fî zikri's-salât 'ale'n-nebiyyi'l-muhtâr*'dir. Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu olan Şeyh Cezûlî'nin bu risâlesi müridleri arasında bir tarikat evrâdı olarak çok okunmuş ve dolayısıyla çok sayıda istinsah edilmiştir. Eserin nüshaları arasında bazı farklar görüldüğünden Cezûlî'nin müridi ve halifesi Ebû Abdullah es-Sehlî farklılık gösteren nüshaları düzenleyerek vefatından sekiz yıl önce şeyhine sunmuş, şeyh de bu fazlalıkların bir bölümünü *Delâ'il* metnine dahil etmiştir. *Delâ'il*'in bu tür nüshalarına "nüsha-i dâhiliyye-i Sehliyye", satırların dışına kaydettiği fark ve fazlalıkları ihtiva eden nüshalarına ise "nüsha-i hâriciyye-i Sehliyye" adı verilmiştir. *Delâ'il*'in Sehlî tertibi olmayan nüshaları da mutemet olan ve olmayan diye ikiye ayrılır. Mutemet olanların satır içine yazılanına "mutemede-i dâhiliyye", satır dışına yazılanına "mutemede-i hâriciyye" denir. Mutemet olmayanlar ise daima satır dışına yazılır. Bu farklar "sin", "gayın" ve "mim" harfleriyle gösterilir. Bu durum eserin metnine verilen değeri açık bir şekilde göstermektedir.

Delâ'il'i sadece Cezûliyye veya Şâzeliyye mensupları değil; diğer tarikat mensupları, hatta bir tarikata bağlı olmayan müslümanlar dahi faziletine inanarak düzenli bir biçimde okumuşlardır. Ön-sözünde, salavatı belli zamanlarda düzenli bir şekilde okuyanların çok sevap

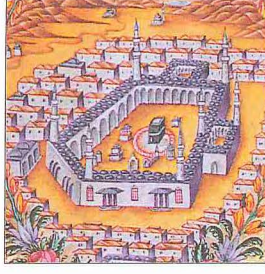
kazanacakları, Hz. Peygamber'in şefaatına nâil olacakları, günahlarının affedileceği, kötü huyları terk edip iyi huylar edinecekleri, maddî ihtiyaçlarının karşılanacağı ve dünya işlerinin düzeleceği belirtilmiştir. Bu salavatı düzenlemiş olması sebebiyle Cezûlî'nin kabrinin misk gibi koktuğuna inanılır.

Delâ'il'in yazılış sebebinin anlatan bir menkıbeye göre kerâmet sahibi bir kız çocuğu, Cezûlî'ye bu mertebeye Hz. Peygamber'e salavat okuyarak ulaştığını söylemiş, ancak onun ısrarına rağmen bu salavatın metnini kendisine söylemeyip belli salavatların içinde bulunduğunu ifade etmiş, bunun üzerine Cezûlî bütün meşhur salavatları derleyip kıza göstermiş, kız da söz konusu salavatın bu derlemede birkaç defa geçtiğini bildirmiştir. Diğer bir menkıbeye göre ise Cezûlî'nin bu eseri yazmasına kerâmet sahibi olan hanımı sebep olmuştur.

Delâ'il her gün, gün aşırı, dört gün veya haftada bir defa olmak üzere beş tertip üzere okunur. Okumaya pazartesi günü başlanır; hangi gün nerelerin okunacağı sayfa kenarına not edilmiştir. *Delâ'il*'i okumaya başlamadan önce niyet ve istiğfar etmek, esmâ-i hüsnâ okumak, başlama ve bitirme duası yapmak âdâbdandır. *Delâ'il* okumak için izin almak gerektiğine, izinsiz okuyanların çıldırdıklarına dair söylentilerin aslı yoktur. Fakat ehlinden usulüne göre *Delâ'il* okumanın öğrenilmesi tavsiye edilir.

Kuzey Afrika'da ve özellikle Anadolu'da büyük bir rağbet gören *Delâ'il*, Mısır ve İstanbul'da 1260-1320 (1844-1902)

Delâ'ilü'l-hayrât'ta Mekke tasviri (İÜ Ktp., AY, nr. 5559, vr. 11^b)

yılları arasında on dört defa basılmıştır (bk. Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 441). Risâlenin ayrıca Petersburg'da yapılmış bir baskısı bulunmaktadır (1258/1842).

Birçok şerhi yapılan (bk. *Keşfü'z-zunân*, I, 759; Brockelmann, *GAL*, II, 328; *GAL Suppl.*, II, 360) eserin Türkçe şerhleri de vardır. Bunların en meşhuru Kara Dâvudzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1170/1756) yaptığı şerh olup *Tevfikü muvaffikü'l-hayrât fi izâhi meânî Delâilü'l-hayrât* (*Tevfikü muvaffikü'l-hayrât li-neyli'l-berekât ft hidmeti menbai's-saadât*) adını taşıyan bu eser birçok defa basılmıştır (bk. Özege, *Katalog*, IV, 1645; Türkçe tercüme ve şerhler için bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 399). Kara Dâvudzâde diğer kaynaklardan aktardığı tasavvufî menkıbe ve bilgilerle eserin hacmini oldukça genişletmiştir (İstanbul 1254, 897 sayfa).

Şeyh Hasan el-Adevî'nin *Bulûgu'l-müsirrât 'alâ Delâ'ilü'l-hayrât* (Mısır 1289), Muhammed Mehdi el-Fâsî'nin *Me'tâli'u'l-müsirrât bi-cilâ'i Delâ'ilü'l-hayrât* (Mısır 1298) adlı Arapça şerhleri basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mehdi el-Fâsî, *Mümetti'u'l-es-mâ' ft zikri'l-Cezûlî*, Fas 1313, s. 2-33; *Keşfü'z-zunân*, I, 759; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, I, 280; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 331; *İzâhu'l-mek-nûn*, I, 340; *Osmanlı Müellifleri*, I, 399; Brockelmann, *GAL*, II, 327-328; *Suppl.*, II, 359-360; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, I, 165; Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 441; Özege, *Katalog*, IV, 1645.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

DELÂİLÜ'L-İ-CÂZ

(دلایل الإعجاز)

Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin

(ö. 471/1078-79)

Kur'an-ı Kerim'in i'câzına dair eseri.

Başlangıcından beri müslümanlar Kur'an'ın mu'ciz bir kitap olduğunu ittifakla kabul etmişler, ancak II. (VIII.) yüzyıldan itibaren bu i'câzın lafızda mı mânada mı, lafız-mâna dengesinde veya bir başka hususta mı bulunduğunu tartışmaya başlamışlardır. Nazzâm (ö. 231/

845) gibi bazı Mu'tezile kelâmcılarına göre Kur'an'ın i'câzı, insanın onun bir benzerini ortaya koymaktan âciz kalması anlamına gelir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ise Kur'an'ın i'câzını fesahat ve belâgatında aradılar. Fakat bu görüşte olanların bir kısmı fesahati lafızlarda, bir kısmı da lafız-mâna güzelliğinde aradığı için fesahat ve belâgat kavramları üzerinde ortak bir kanaate varılamadı. Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ-câz*'da bu görüşlere karşılık Kur'an'ın i'câzının onun nazmında, yani üslup ve âhenginde olduğu nazariyesiyle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Gerçi Abdülkâhîr'in eserinden önce nazım nazariyesi Câhiz, Rummânî, Hattâbî, Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebbar tarafından da söz konusu edilmiş, ancak *Delâ'ilü'l-İ-câz*'da bu nazariye açık ve sistemli hale gelmiştir. Cürcânî eserinde daha önceki âlimlere ait fikirleri ki-me ait olduğunu belirtmeden nakletmiş, eserin nâşirlerinden Mahmûd Muhammed Şâkir bu görüşlerin sahiplerinden tesbit edebildiklerini göstermiştir.

Abdülkâhîr el-Cürcânî, Kur'an'ın i'câzının nazmında olduğuna dair görüşlerini mantıkî bir tutarlılıkla ortaya koyabilmek için eserine ilmin değerini anlatmakla başlayarak önce beyân ilminin önemine işaret etmiş; bu ilmin konusu olan belâgat ve fesahatin yanlış anlaşıldığını, dilin birtakım inceliklerinin bulunduğunu, üstünlüğünün de bu inceliklerden geldiğini belirtmiş; Kur'an'ın i'câzının ancak bu inceliklerle anlaşılabileceğini, bunun da iç içe olan Arap dil mantığı ve nahviyle mümkün olabileceğini ifade ederek tahlillerini bu esasa dayandırmıştır. Genel olarak Mu'tezile'nin, fesahat özelliklerini tek tek kelimelerde, hatta harf ve seslerde aramasına karşılık Cürcânî bu özelliklerin cümle tekniğinde bulunduğunu söylemiştir. Kur'an'ın nazmıyla ilgili diğer görüşlerin onun i'câzını ispata yetmeyeceğini belirten müellife göre i'câz kelimelerde aranmaz. Çünkü Arapça'da daha önce de var olan bu kelimeler, pek azı müstesna olmak üzere Kur'an'da da aynı anlamlarla yer almıştır. Tek tek kelimeler mânalara sembol olmaktan öteye geçmez. Kur'an'da mütenâfir (telaffuzu güç) kelimelerin bulunmaması i'câzı pekiştiren önemli bir unsur da yeterli değildir. Aksi halde kolayca söylenebilen alelâde sözlerin de fasih sayılması gerekirdi. Müzikal uyumda i'câz aranmayacağı gibi vezin de fesahat ve belâgat için bir ölçü değildir.

Delâ'ilü'l-hayrât'ın ilk ve son sayfaları (İÜ Ktp., AY, nr. 5559)

